

9. History of the USSR Academy of Sciences in three volumes / ed. K. N. Ostrovityanova. T.1 - M.-L.: Academy of Sciences of the USSR, 1958.P. 30-42
10. Kareev N. I. The main generalizations of world history. St. Petersburg, 1903.P. 7.
11. Kareev N.I. About school history teaching. From lectures on the general theory of history. Part III. Fri., 1917 S. 46
12. Kovalevsky M.M. Moscow University in the late 70s - early 80s. last century // Bulletin of Europe. 1910. No 5. S. 12-15
13. Korogod G.I., Tkachenko A.O., Chunakov V.O. Legal ambush of diversity in the system of sanctification (KHINII XVIII - cob of the 20th century). Sumi: TOV. Drukarsky dim Papyrus, 2019.114 p.
14. Milyukov P. Universities in Russia // Encyclopedic Dictionary. Ed. F.A. Brockhaus, I.A. Efron. - St. Petersburg, 1902. T.KHXII. Prince 68.S. 788.
15. Pedagogical encyclopedia. Ch. ed. I.A. Kirov. Volume 4. - M., "Sov. Encycl. ", 1966. 911 p.
16. Pogodin S. N. Vladimir Gerier as a historian and methodologist // Questions of History 2004 No. 10 P. 151-155.
17. Ramzevich N. K. Dictionary of humanities / Podg. text and comp. M.I. Lepikhova / Ed. and auth. foreword V.K. Zhuravlev. Moscow: Bylina, 1998.320 s.
18. Stasyulevich M. M. "The history of the Middle Ages in its writers and research of the latest scientists" St. Petersburg., 1863 T. 1 S. 7-12
19. Stasyulevich M. M. Experience of historical review of the main systems of the philosophy of history. SPb., 1866. C. VII.
20. Studenikin M.T. Methods of teaching history at school. Moscow: Humanity. ed. VLADOS Center, 2003.240 s.
21. Universities of the Russian Empire. Electronic resource. <https://en.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BD%D0%B8%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B8%D1>
22. The charter of the Academy of Sciences of the USSR 1721-1974. Moscow: Nauka, 1975 S. 3

УДК 930.2:329.052(477)"196/197"

Школа Діана,
студентка магістратури ННІ історії та філософії,
СумДПУ імені А.С. Макаренка,
м. Суми, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ОПОЗИЦІЙНОГО РУХУ В УКРАЇНІ В 60-70-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті досліджуються проблемні питання опозиційного руху, розкриття яких впливає на формування та відображення даного явища в історичній науці.

Ключові слова: опозиційний рух, дисидентський рух, дисидент, «самвидав», рух шестидесятників, шестидесятник, правозахисний рух.

Школа Д. К. Исследование проблем оппозиционного движения в Украине в 60-70-х годах XX века в отечественной историографии. В статье исследуются проблемные вопросы оппозиционного движения, раскрытие которых влияет на формирование и отражение данного явления в исторической науке.

Ключевые слова: оппозиционное движение, диссидентское движение, диссидент, «самиздат», движение шестидесятников, шестидесятник, правозащитное движение.

School D. K. Study of the problems of the opposition movement in Ukraine of the 60-70s of the XX century in domestic historiography. The article examines the problematic issues of the opposition movement, the disclosure of which affects the formation and reflection of this phenomenon in historical science.

Key words: opposition movement, dissident movement, dissident, "samizdat", sixties movement, sixties, human rights movement.

Постановка проблеми. З середини 1960-х рр. Українська РСР мала соціально-економічну, політичну та ідеологічну кризу. У країні почалося ігнорування керівною компартійною верхівкою конституційних прав людини, що спричинило виникнення опозиційного руху захисту людських прав. Аналіз української історіографії опозиційного руху в Україні надає можливість окреслити межі наукового осмислення теми та дозволяє долучитися до подальшого розуміння формування історичної пам'яті цього явища.

Вивчення історії українського опозиційного руху зараз набуває особливої важливості. З кожним роком публікується все більше документів, зростає кількість мемуарних джерел, тому логічним є бажання і прагнення дослідити місце опозиційного руху в історії України.

Аналіз новітніх досліджень і публікацій. Дана проблема висвітлена у працях Ю. Зайцева, В. Барана, І. Кураса, М. Багмета, І. Федькова, Б. Захарова та ін..

Метою статті є дослідити проблеми опозиційного руху в Україні 60-70-х рр. ХХ століття у вітчизняній історіографії.

Викладення основного матеріалу. Термін «дисиденти» був введений для позначення інакомислячих, які в тій чи іншій формі відкрито висловлювали погляди, які не збігалися з офіційною політикою.

Дисидентський рух в Україні зародився в середині 1950-х років як протест проти бездержавності, панування партійно-державної бюрократії, утисків національно-культурного життя, посилення русифікації.

Визначення понять «дисидентство» та «дисидентський рух», запропоноване істориком О. Бажаном, є найбільш вдалим. Щодо співвідношення між поняттями «дисидентство» та «національно-визвольний рух», то О. Бажан переконаний, що Державотворчі та цивілізаційні здобутки українського народу ототожнювати ці два поняття не можна, оскільки перше є складовою другого [2, с.510-520].

Дисидентський рух, на його думку, входив до складу національно-визвольного руху другої половини 1950-х — 1980-х років, а тому до подій зазначеного періоду вважає за доцільне вживати термін «опозиційний рух».

Інші терміни, що трактуються по-різному в історичній науці, — «шістдесятництво» та «шістдесятники». Дослідник О. Бажан розглядає його як літературно-мистецьку та суспільнополітичну течію в середовищі української інтелектуальної еліти періоду кінця 1950-х — початку 60-х років, появу якої пов'язує з деякою політичною лібералізацією [3, с.298-345].

Г. Касьянов вбачає в ньому покоління інтелігенції, породжене епохою «відлиги», яке уособлювало суспільне явище, течію, рух, духовний феномен [7, с.214-215].

Ю. Курносів розглядає його як один із найпомітніших проявів руху опору, найактивніших виступів проти ідеологічного диктату. Саму назву «шістдесятники» Ю. Курносів пояснює тим, що новий етап боротьби за відродження нації розпочався у духовній сфері саме у 60-х роках ХХ ст.

Дослідник Я. Секо пропонує розглядати «шістдесятництво» переважно як культурницький феномен у суспільному житті країни періоду «відлиги», який «відобразив тенденцію підтримки демократичних реформаций».

Наступною дискусійною темою в історичній пам'яті про опозиційний рух є визначення течій, які його репрезентують. Дослідники А. Русначенко та О. Бажан виділяють такі напрямки в опозиційному русі: національно-орієнтований (який у свою чергу поділяється на самостійницький, національно-культурницький та правозахисний рух), релігійний, рух національних меншин, рух за соціально-економічні права. Хоча в іншій своїй праці О. Бажан виділяє три напрямки: український національний рух, рух національних меншин та релігійний рух.

Всього в українському дисидентському русі, на думку Ю. Зайцева, можна виділити чотири основні напрями: самостійний, національно-культурний, правозахисний, релігійний. Найрадикальнішим, а тому і найбільш переслідуваним, був самостійний напрям. Його прихильники виступали за державну незалежність України, яку планували отримати мирними засобами. Яскравими представниками цього напрямку були юрист Л. Лук'яненко, історик В. Мороз, журналіст В. Чорновіл, вчителька О. Мешко, мистецтвознавець В. Горинь, психолог М. Горинь, поет В. Стус та інші. Національно-культурницька течія – рішуче виступала за розвиток української мови, культури, за захист прав і свобод усіх народів, їх національних інтересів. Найбільше цю течію представляли «шістдесятники»: Ліна Костенко, Василь Симоненко, Іван Драч, Микола Вінграновський, Іван Дзюба, Іван Світличний, Василь Стус та інші.

Так, у грудні 1965 р. Іван Дзюба надіслав листа в ЦК КПУ з протестом проти арештів, до якого додав написану у вересні-грудні і поширену в самвидаві роботу «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Це було перше широке узагальнення ідей українського опозиційного руху, яке містило розгорнуту програму його культурних і політичних вимог [4, с.436-478].

У 1968-1969 рр. компартійні ідеологи розгорнули ганебну кампанію проти визнаного лідера українських письменників Олесь Гончара за його роман «Собор».

Правозахисна, або демократична течія, учасники якої боролися за права людини. Вона була представлена Українською гельсінської групою (УГГ), тобто групою сприяння виконанню Гельсінських угод щодо прав людини, які були підписані СРСР у 1975 р. УГГ була утворена в листопаді 1976 р. в м. Києві, її очолив письменник-фронтвик Микола Руденко. Це була перша легальна дисидентська організація. До складу входили О. Бердник, В. Чорновіл, П. Григоренко, Л. Лук'яненко, І. Кандиба та ін.

У початку 1977 р. проти УГГ розпочалися репресії. З 41 учасника групи протягом 1977-1985 рр. 27 були засуджені, шість позбавлені радянського громадянства, троє - В. Стус, О. Тихий, Ю. Литвин - загинули в таборах. Релігійне дисидентство, яке мало на меті боротьбу за фактичне визнання свободи совісті, за відродження національної релігії. В Україні, зокрема, воно вело боротьбу за відновлення українських Греко-католицької та автокефальної православної церков, за свободу діяльності протестантських сект. Представниками цієї течії були Г. Вінс, І. Гель, В. Романюк, Й. Тереля та ін.

Чи не найбільш войовничими і динамічними віровизнаннями на Україні в 60-70-х роках були баптистська та інші протестантські секти - п'ятидесятники, адвентисти, свідки Іегови. Вони відправляли свої релігійні потреби в автономних конгрегаціях, навчали дітей, як цього вимагає їхня віра, нерідко відмовлялися реєструватися в органах влади, що ускладнювало властям контроль над ними. Їхні фундаменталістські погляди, організація, що спирається на простих віруючих, палка відданість вірі приваблювали до них численних новонавернених, особливо на Східній Україні. В ці роки вони склали непропорційно велику частку «в'язнів совісті» в СРСР. До свого виїзду в Сполучені Штати першим провідником баптистів був пастор Георгій Вінс.

Православна церква на Україні, що офіційно називалася Російською православною церквою, перебувала у вигіднішому становищі, оскільки її визнавав радянський уряд. Але ціною цього було співробітництво з режимом, що доходило до плазування перед ним. Як наслідок, у православній церкві, й особливо серед її ієрархії, поширилися корупція, лицемірство і тенденція задовольняти державні інтереси за рахунок релігійних потреб. Це призвело до того, що кілька членів нижчого духовенства, зокрема жорстоко переслідуваний Василь Романюк, виступили з осудом як власних зверхників, так і держави.

Соціально-економічне дисидентство, рух за поліпшення соціальних і економічних умов праці. Проявами цієї течії дисидентства були робітничі заворушення, страйки. Одне з найбільших виступів сталося в Новочеркаську в червні 1962 р., коли робітники, обурені черговим підвищенням цін і одночасним зниженням оплати праці, вийшли на вулиці міста. Влада вдалася до розстрілу демонстрантів, а їх лідери були страчені або покарані тривалим ув'язненням.

Тож, і надалі питання напрямків та течій в опозиційному русі в Україні другої половини 60-х - 70-х років ХХ ст. в історичній пам'яті залишається відкритим.

Важливою формою боротьби проти посилення репресій були демонстрації протесту. Дисиденти посилали петиції і листи протесту проти репресій у вищі партійні та державні інстанції, створювали громадські комітети на захист заарештованих тощо. У вересні 1965 р. під час прем'єри фільму С. Параджанова "Тіні забутих предків" у кінотеатрі "Україна" в Києві В. Стус, І. Дзюба та В. Чорновіл закликали присутніх в знак протесту проти масових арештів української інтелігенції встати з місць. Це був перший громадський протест проти політичних арештів в СРСР після смерті Сталіна [1, с.27-31]. Іноді акції протесту набували крайньої форми. Так, в 1968 р. і 1969 р. в Києві було скоєно акти самоспалення колишніми воїни УПА – В. Макух з Дніпропетровська і М. Бориславський з Бердянська. 21 січня 1978 р., напередодні річниці проголошення незалежності УНР та Акту з луки українських земель, на могилі Т. Шевченка в Каневі вчинив акт самоспалення інженер А. Гірник з Калуша. У розкиданих на Чернечій Горі листівках він писав, що таким чином протестує проти політики ліквідації української нації шляхом знищення української мови і українського національного духу. Нерідко українські дисиденти вдавалися до зречення радянського громадянства, подавали заяви на виїзд за кордон. Однак лише деякі з них прорвалися через "залізну завісу". Більшість за такі дії опинялася в таборах і в'язницях.

Своєрідними протестними акціями ставали святкування подій, присвячених життю і творчості Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, де читали вірші, співали пісні, обговорювали проблеми. Практикувалося також вивішування синьо-жовтих прапорів на честь важливих подій української історії. В середині 1970-х р. дисидентський рух отримав новий імпульс. Він був пов'язаний з підписанням Радянським Союзом Гельсінкської угоди 1975 р., яка передбачала, зобов'язання країн-підписантів щодо дотримання основних прав людини. Це дало дисидентам підстави взяти на себе функції громадського контролю за тим, як радянське керівництво буде виконувати взяті на себе обов'язки. 9 листопада 1976 р. в Україні з'явилася Українська Гельсінкська група (УГГ). Серед її засновників були: письменник О. Бердник, генерал П. Григоренко, юристи І. Кандиба та Л. Лук'яненко, громадський діяч А. Мешко, історик М. Матусевич, інженер М. Маринovich, мікробіолог Н. Строката-Караванська, учитель А. Тихий. Очолив українських борців за права людини відомий письменник і філософ М. Руденко [6, с.123-125].

У боротьбі проти дисидентського руху комуністична влада використовувала весь попередній арсенал моральних і фізичних розправ. Перш за все, звичайно, вона вдавалася до таких випробуваних методів, як тюремне ув'язнення, відправлення в концтабори, на заслання та інше.

Ще більш грізним від в'язниць видом покарань були т.зв. психушки - спеціальні псих лікарні, будинки для божевільних з жорстоким режимом. Там режим ізолював самих небезпечних вільнодумців, особливо тих, кому не вдалося приписати антирадянщини. Серед жертв такого покарання були П. Ігри-Горенко, А. Луїніс, Л. Плющ, В. Рубан та інші.

Активно використовували і адміністративні переслідування, зокрема звільнення з роботи, виключення з партії, комсомолу, творчих спілок, навчальних закладів, заборона публікацій тощо.

Отже, протягом 60-х -70-х років в Україні в значній мірі активізується опозиційний рух. Воно стає помітним чинником суспільно-політичного життя, його лідери чіткіше формулюють основну мету і орієнтири, завдяки самвидаву в маси проникають опозиційні погляди та ідеї.

У суспільстві, в якому домінували страх, пасивність, дисидентський рух був реальною моральною та ідеологічною загрозою системі, оскільки зберігав і формував гуманістичні, демократичні, національні і суспільні ідеали, виступав за утвердження незалежної демократичної держави.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Бажан О. Дисидентство в УРСР: спроба дефініції. Магістеріум. Історичні студії. Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2001. Вип. 7. С. 27-31.
- 2.Бажан О. Дослідження проблем дисидентського руху в Україні в сучасній зарубіжній та вітчизняній історіографії. З архівів ВУЧК — ГПУ — НКВД — КГБ, 2001. № 2. С. 520.
3. Баран В. Україна 1950-1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи. НАН України; Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України. Львів, 1996. 448 с.

4. Баран В.К. Україна: новітня історія (1945-1991 рр.). НАН України; Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича. Львів, 2003. 667 с.
5. Грицак Я.Й. Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX-XX століття: Навч. посібник для учнів гуманітарних гімназій, ліцеїв, студ. іст. фак. вищ. навч. закладів, вчителів К.: Генеза, 1996. 360 с.
6. Зайцев Ю. Дисиденти: опозиційний рух 60 - 80-х років. Сторінки історії України XX століття: Посібник для вчителя. За ред. С.В. Кульчицького; Упоряд.: В.П. Шевчук, А.А. Чуб, Н.А. Дегтярьова. К.: Освіта, 1992. С. 195-235.
7. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960 -1980-х рр. К.: Либідь, 1994. 221 с.

REFERENCES

1. Bazhan O. Dislocation in the USSR: a test of definition. Magisterium. History Studios. National University "Kyiv-Mohyla Academy", 2001. VIP. 7.P. 27-31.
2. Bazhan O. Reporting the problems of the disident ruhu in Ukraine to the right time and that of history. Z archiv VUCHK - GPU - NKVD - KGB, 2001. No. 2. P. 520.
3. Baran V. Ukraine 1950-1960's pp.: evolution of the totalitarian system. NAS of Ukraine; Institute of Ukrainian Studies imeni I. Kryp'yakevich of the National Academy of Sciences of Ukraine. Lviv, 1996. 448 s.
4. Baran V.K. Ukraine: New History (1945-1991 pp.). NAS of Ukraine; Institute of Ukrainian Studies im. I. Kryp'yakevich. Lviv, 2003. 667 s.
5. Gritsak Y. Y. Narrative of Ukraine: Form of modern Ukrainian national nineteenth and twentieth table: Nav. a compilation for students of humanities schools, students, studios іст. Fak. vishch. Nav. Mortgages, including K.: Genesis, 1996. 360 s.
6. Zaitsev Yu. Disidenti: the opposition ruch of the 60s and 80s. Party of Ukraine Ukraine XX table: A companion for a lecturer. For the ed. S.V. Kulchitsky; Order: V.P. Shevchuk, A.A. Chub, N.A. Degtyarova. K.: Osvita, 1992. S. 195-235.
7. Kasyanov G. Unfavorable: Ukrainian integration in Russia support of the 1960-1980 pp. K.: Libid, 1994. 221 s.

УДК 327.2(520+519.3/5)''18/19''

Яценко Юлія,
студентка магістратури ННІ історії та філософії
СумДПУ імені А.С.Макаренка,
м. Суми, Україна

СТАНОВЛЕННЯ АГРЕСИВНОЇ ЕКСПАНСІОНІСТСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЯПОНІЇ ПЕРІОДУ МЕЙДЗІ

У статті розглядаються ключові теорії зовнішньої політики Японії періоду Мейдзі. Особлива увага приділяється ролі Кореї в експансіоністській політиці Японії.

Ключові слова: кокутай, паназійська теорія, теорія експансіонізму, японський мілітаризм.

Яценко Ю. В. Становление агрессивной экспансионистской внешней политики Японии периода Мэйдзи. В статье рассматриваются ключевые теории внешней политики Японии периода Мэйдзи. Особое внимание уделяется роли Кореи в экспансионистской политике Японии.

Ключевые слова: кокутай, паназиятская теория, теория экспансионизма, японский милитаризм.

Yatsenko Yu. V. Formation of aggressive expansionist foreign policy of Japan during the Meiji period. The article discusses the key theories of Japanese foreign policy of the Meiji period. Particular attention is paid to the role of Korea in the expansionist policies of Japan.

Keywords: kokutai, pan Asia theory, theory of expansion, Japan military policy.

Постановка проблеми. Сьогодні Японія і Республіка Корея являються найбільш економічно та технічно розвиненими азіатськими країнами, але навіть схожість їх економічного, культурного, ментального та технологічного розвитку не може угамувати гостру національну неприязнь між країнам, яка, інколи, виливається і в політичні протиріччя двох держав. Така гострота взаємовідносин обумовлена пам'яттю корейської нації тієї жорстокості та неприйнятної національної зневаги, якої вона зазнала в період колоніального панування на Корейському півострові японських імперіалістів. Але щоб заглибитися в деталі японського правління та проаналізувати всі аспекти колоніальної політики в Кореї, потрібно дослідити процес становлення агресивної експансіоністської зовнішньої політики Японії періоду Мейдзі та визначити яке значення в формуванні японського імперіалізму мала Корея.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю більш глибокого вивчення і розуміння тогочасних політичних процесів, які відбувалися в Кореї та Японії і стали підґрунтям для впровадження японського колоніального правління в Кореї.

Дана проблема висвітлена у роботах Кузьминов Я. И., Курбанов С. О., Полохало Ю.Н., Сажина В.В., Тагунов Д.Е.